

Den gode tjener

Og det fejlslagne forsøg på at ansætte en førstetjener på Hvedholm i 1890

Signe Boeskov

Hen mod slutningen af året 1890 søgte man en ny førstetjener til den store fynske herregård Hvedholm med henblik på ansættelse til skiftedagen den 1. maj det kommende år. Lensgreven og hans godsforvalter satte gang i processen med en annonce i *Berlingske Tidende* og modtog en række ansøgninger, som stadig kan findes i grevskabet Brahesmindes godsarkiv. Historien melder desværre ikke noget om, hvem der endte med at få stillingen, men både ansøgningerne og ikke mindst de vedlagte anbefalinger fortæller os noget om forventninger til tjenergerningen og den gode tjener.

Herskabstjener på herregården

Hovedbygningens stab – domestikkerne – var traditionelt, og stadig i 1800-tallet generelt på herregårdene, organiseret omkring en række arbejdsgrene, der varetag for eksempel husholdning, køkken og personlig betje-

ning. Dertil indgik de ansatte også i et veldefineret hierarki, hvor nogle kommunikerede direkte med herskabet, strukturerede og stod i spidsen for et arbejdsområde, og andre modtog ordrer fra disse højere rangerende tjenestefolk og udførte mindre specialiseret arbejde. Køn spillede også en rolle, og en anden orden i husholdets organisation var forbundet med arbejdsopgaver og kommandoveje blandt henholdsvis mandlige og kvindelige ansatte. Husets størrelse og herskabsfamiliens status, livsstil og økonomiske formåen havde betydning for hvor stor en stab, der var tilknyttet livet i hovedbygningen.¹

Tjeneren var stadig en velkendt skikkelse på mange danske herregårde i 1800-tallet, hvor han typisk indgik i organisationen direkte under herskabet, i sjældne tilfælde en hushovmester, og i koordinering med husholdersken i forhold til pligter i husholdningen. Casestudier og lokale studier peger dog på den tendens, at mens man, i hvert fald på de store herregårde, kunne møde ikke bare en, men to eller tre tjenere/lakajer i den faste stab på herregården i det sene 1700-tal og op til midten af 1800-tallet, blev der færre af dem i det sene 1800-tal og starten af 1900-tallet.² Historiker Anette Jørgensens undersøgelse af sammensætningen af hovedbygningens tjenestefolk på 19 udvalgte herregårde i Østjylland viser eksempelvis, at

Tjener på Bregentved omkring 1900. Herskabstjeneren var i livré, når han eksempelvis serverede ved de store middage eller modtog gæster ved døren eller vognen, når der var selskab på herregården. Faxe Kommunes Arkiver. Foto: N.P. Zachariasen.

man ved folketællingen i 1787 fandt tjenere på 14 af de behandlede gårde, og at man på halvdelen af disse havde to-tre tjenere. Til sammenligning var der i 1880 og 1890 kun henholdsvis seks og tre herregårde med hver en enkelt tjener. Omkring år 1900 og i årtierne derefter blev der generelt færre ansatte i de store husholdninger, men allerede i slutningen af 1800-tallet, hvor herregårdene stadig i mange tilfælde var store arbejdspladser, lader det til, at tjenerens arbejdsopgaver i nogen grad blev dækket af andre ansatte. Herunder blev det almindeligt at specialiserede tjenestepiger – tjenerstuepiger – kunne varetage den daglige servering.³

En herskabstjeners arbejdsopgaver på herregården var igen i sagens natur afhængig af den øvrige sammensætning af staben og af det pågældende herregårdsmiljøes størrelse og livsstil. Forskning i for eksempel store engelske herregårdes husholdninger kan beskrive en stor specialisering mellem mandlige ansatte i huset, som hver især primært tog sig af for eksempel det mandlige herskabs personlige pleje og garderobe, vinkælder, borddækning og porcelæn/glas/sølv, servering, servicering og ledsagelse af herskabet og dets gæster, oprydning og klargøring af værelser, ildsteder, lamper og lignende.⁴ Et billede, som populærkulturen fra Jane Austen til Downton Abbey ikke mindst har gjort sit til at cementere bredt. De danske eksempler, som kilderne giver indblik i, antyder, at 1800-tallets danske herregårdstjenere i mange tilfælde ene mand tog sig af alle disse forskellige arbejdsområder, omend bakket op af andre ansatte i huset.⁵

En tjenerinstruks – altså en anvisning af arbejdsopgaver og adfærd i ansættelsen – angiveligt udfærdiget i 1860'erne af greve Gregers Christian Raben (1796-1875), der var ejer af herregårdene Aalholm og Rydhave, beskriver eksempelvis en alsidig opgaveportefølje.⁶ Af de

konkrete opgaver nævnes blandt andet pleje og vedligeholdelse af fodtøj og overtøj, pasning af værelsernes kakkellovne, modtagelse af herskab og gæster ved døren, besørgelse af ærinder, pasning af porcelæn og pudning af sølvtøj med mere, pasning af lamper, pakning og udpakning samt opsyn med vinkælderen. Dertil melder flere af retningslinjerne om, at en af tjenerens vigtigste opgaver var at være til rådighed. Dels i den forstand, at hans arbejdsdag skulle indramme herskabets dag: han skulle stå tidligt op, så dagen kunne starte på passende vis for herskabet, for eksempel med temaskinen klar på bordet, og han måtte ikke gå i seng, før der var blevet ringet på ham, så han kunne slukke den sidste lampe. Dels i den forstand, at han altid måtte være i beredskab i forhold til herskabets opvartning eller færden "*og ei gaa bort uden [...] Tilladelse*". Instruksen antyder desuden, at tjeneren nok skulle være allestedsnærværende, men også diskret, og at han skulle udføre sine opgaver uden at forstyrre eller larme. Dertil skulle han tage sig godt ud og holde tjeneruniformen præsentabel.

Det, som instruksen imidlertid ikke beretter eksplicit om, er den forventning om loyalitet og dedikation, som sandsynligvis gjaldt for alle, der indtrådte i et tjenesteforhold, men som nok ikke mindst var aktuelt for tjeneren og de øvrige ansatte, der færdedes særligt tæt på herskabet. Historikeren J. Jean Hecht har i sin beskrivelse af tjenesteforhold for 1700-tallets engelske domestikker fremhævet, hvordan forholdet mellem herre og tjener, der i denne periode bevægede sig mod en mere kontraktlig forståelse, dog også stadig rummede en række paternalistisk funderede forventninger. Herunder var til en vis grad forventning om, at tyende til gengæld for herskabets beskyttelse og omsorg, stillede sin samlede tid til rådighed, anerkendte sin underordnede status og

udviste lydighed og ikke mindst troskab, hengivenhed og loyalitet over for sit herskab.⁷ Dette sidste indebar ifølge Hecht blandt andet at udvise diskretion, at bevogte herskabets hemmeligheder, forsvare dets navn og generelt gøre herskabets interesser til sine egne.⁸

Den følgende beskrivelse af processen omkring ansættelse af en ny førstetjener på Hvedholm antyder, at denne forventning til den gode tjener også var en del af billedet så sent som i 1890 på en dansk herregård.

Hvedholm – gods og mennesker

Grevskabet Brahesminde blev oprettet i 1798 af de fynske hovedgårde Hvedholm, Damsbo, Steensgaard og Østrupgaard til slægten Bille-Brahe, senere Bille-Brahe-Selby. Ikke mindst under lensgreveparret Preben Charles Bille-Brahe-Selby (1842-1918) og Antoinette Beate Auguste Bille-Brahe-Selby født Rantzau (1843-1919), der var grevskabets besiddere 1875-1918, var situationen på hovedsædet Hvedholm fremgangsrig.⁹ Investeringer og moderniseringer af godsets land- og skovbrug, frasalg af fæstegods og betragtelige arvesummer placerede i en årrække familien blandt landets mest velbeslåede. Hvedholms hovedbygning blev ombygget efter parrets overtagelse og stod klar med moderne komfort og pragt i 1882 til at huse den store familie – fire drenge og fire piger fik parret – samt en stor stab. Hvedholm lagde rammer til selskabelighed for området elite, baller, middage og sågar store kongebesøg, og familien var stabilt nærværende på stedet, når naturligvis fraregnes vintersæsonen, der blev tilbragt i København.

Lensgreven og hans hustru var blandt både familiedømmeder og ansatte begge kendt for samvittighedsfuldt og stringent at lede og fordele arbejdet og for at holde styr på de overordnede linjer i både drift og hus-

holdning. I særdeleshed lensgreven er også blevet husket for sin ordenssans, punktlighed og nøjagtighed og for at kræve det samme af sine ansatte, til tider med en vis strengthed.¹⁰ Bille-Brahe-Selbys retningsgivende, detaljerede og til tider irettesættende korrespondance med godsforvalter Fredrik Vilhelm Schaldemose (1860-1944), der i en længere årrække varetog den daglige administration af godset og dets ansatte, bekræfter dette billede.¹¹ Også ansættelser af nye medlemmer af staben involverede lensgreven sig personligt i, som det vil fremgå nedenfor.

En aktiv godsdrift og et aktivt og standsmæssigt herregårdsliv på Hvedholm krævede en stor husholdning og mange ansatte. Folketællingen fra Horne Sogn i 1890 vidner om dette. Herskabsfamilien og de ansatte, der servicerede familien og livet i hovedbygningen direkte, udgjorde alene 23 personer. Udvider vi cirklen med hovedgårdsforpagterens hushold, godsforvalterens, herregårdsgartnerens, kuskens og herunder de mange ansatte i avlsgården, haven og staldene, kommer vi samlet set op på imponerende 74 personer.¹²

Ved optællingen den 1. februar 1890 angives husholdet fast at beskæftige to herskabstjenere – en førstetjener og en andentjener.¹³ Det samme gjaldt for året 1880, hvor folketallet også blev opgjort. I sammenligning med for eksempel situationen på de østjyske herregårde på samme tidspunkt var der altså en pæn standard på Hvedholm. Det var dertil, på Hvedholm som andre steder, almindelig praksis i forbindelse med store begivenheder at indkalde flere tjenere, for eksempel ved at inddrage ansatte, der egentlig havde andre daglige opgaver. Agnes Bruun, datter af præsten i Horne og dermed nabo til Hvedholm, har i sine erindringer blandt andet netop beskrevet den store mængde af tjenere som noget af det,

Hvedholm, Fyn. I 1875 overtog Preben Charles og Antoinette Bille-Brahe-Selby grevskabet Brahesminde og flyttede ind på hovedsædet Hvedholm. Parret forestod i årene 1878-82 en omfattende ombygning af hovedbygningen. Blandt moderniseringerne var diskrete gange og trapper mellem etagerne, som tjenestefolk kunne færdes ad i diskretion. Der blev også indrettet en gæstefløj, som udover værelser til herskabets gæster ligeledes rummede kamre til gæsternes medbragte tjenestefolk på mansardetagen. Hvedholm danner i dag ramme om hotelvirksomhed. Foto: Signe Boeskov.

der bidrog til at gøre et prægtigt indtryk, når der var inviteret til selskab på herregården:

Set med mine meget unge øjne og ud fra min ringe erfaring, forekom pragten i det hele nye Hvedholm [altså nyombyggede, red.] næsten kongelig; særlig imponeredes vi almindelige mennesker af de mange tjenere i flotte liberier. En åbnede karetdøren, en tog imod herrerens tøj i forhallen, en viste damerne op ad den blomsterprydede, brede trappe til et stort toiletværelse, hvor en kammerjomfru tog deres tøj og rettede på slæb og frisure, en åbnede døren til den store hvide sal, hvor man samledes, og mindst fire serverede ved bordet, overvåget af Grevens skarpe blik – han så alt, selv mens han talte livligt med sin dame.¹⁴

Citatet fortæller også eksemplarisk om en del af spændvidden i tjenerens forpligtelser – fra det nære samspil med herskabet omkring serviceringen ved bordet, over værtskabet og guidningen af husets gæster til simpelthen at tage sig godt ud og indgå præsentabelt i herskabets samlede repræsentative indtryk.

Tjener søges på Hvedholm 1890

Allerede ved slutningen af året 1890 stod det tilsyneladende klart, at man til foråret kom til at mangle en førstetjener på Hvedholm. Den 24. november 1890 blev i hvert fald averteret i *Berlingske Tidende* efter en “*øvet velanfæalet Første-Tjener*” med tiltrædelse til maj næste år, og annoncen blev bragt et par gange yderligere den følgende uge.¹⁵ Allerede få dage efter begyndte gods-kontoret at modtage ansøgninger.

Godsarkivet rummer i dag spor efter otte forskellige ansøgere, men der kan selvsagt have været flere, hvis henvendelser ikke er blevet bevaret.¹⁶ Disse ansøgninger kom ifølge de relativt kortfattede breve fra mænd i alderen 20-40 år. De havde alle tidligere erfaringer med tjenergerningen. Nogle var oplært i hotel- eller restaurationsbranchen, andre i private pladser, men de havde alle før tjent i herskabelige hjem som herskabstjenere – for de flestes vedkommende på herregårde eller i andre adelige miljøer – og havde haft pladser enten på Fyn, Lolland-Falster, Sjælland og/eller i hovedstaden. Som anmodet i avisannoncen vedlagde ansøgerne afskrifter af anbefalinger og udover at oplyse om erfaringsgrundlag og alder, vurderede flere af dem ligeledes, at det var relevant at oplyse deres højde, eller at de havde et “*net ydre*”.¹⁷

Små notater mellem og påtegnet ansøgninger og bilag vidner om, at lensgreve Bille-Brahe-Selby og godsforvalter Schaldemose gik alvorligt til sagen, granskede kandidaterne og deres referencer og i flere tilfælde indhentede supplerende oplysninger enten hos tidligere arbejdsgivere eller hos ansøgeren selv. Som nævnt melder godsarkivets kilder desværre ikke noget om, hvem der i sidste ende blev den nye førstetjener på Hvedholm. Dog tyder noget på, at det i hvert fald ikke blev en af de otte kandidater, der søgte stillingen i november-december 1890. Tydeligst taler et notat fra lensgreven til forvalteren fra den 12. december om dette. Bille-Brahe-Selby havde på daværende tidspunkt dannet sig en mening om de forskellige ansøgere, og i sædvanlig kort og direkte stil blev de næsten alle som en kasseret.¹⁸ En kunne der “*ikke være Tale om*”. En anden “*frister mig i Grunden ikke*”. En tredje “*menes ikke at være stærk af Bryst*”. En fjerde blev ganske simpelt afvist på baggrund af sit vedlagte fotografi.

Kun to slap gennem nåleøjet, og forvalteren fik således tilladelse til at indlede korrespondance med henholdsvis Rasmus Andersen og Anders Maigaard Bertelsen, der begge havde mange års erfaring med tjenergerningen i herskabelige huse – om end den første dog alligevel vakte lensgrevens mistanke med en *“mystisk historie”* fra det seneste ansættelsesforhold på Orupgaard, hvorfor der sideløbende måtte indhentes oplysninger fra forvalteren der på stedet. Begge de to tilbageværende kandidater blev imidlertid, så vidt kilderne melder, senere også kasseret på baggrund af nye oplysninger.

Den gode tjener?

I avisannoncen i *Berlingske Tidende* udbad man sig, at afskrift af anbefalinger blev fremsendt til godskontoret i forbindelse med ansøgningen, og sådanne afskrifter er bevaret i godsarkivet for de fleste ansøgers vedkommende. Ganske interessant beretter disse anbefalinger om, hvilke oplysninger som man, arbejdsgiver til arbejdsgiver, fandt det relevant at videregive og ikke mindre interessant hvilke kvalifikationer og egenskaber, der blev opfattet som anbefalelsesværdige.

Et par af de kortere, men i sit indhold dog ret typiske, anbefalinger fulgte eksempelvis med ansøgningen fra Rasmus Bøye. De var udstedt af henholdsvis godsejer Kaas fra Nedergaard på Lolland og en baronesse Rosenkrantz.

Rasmus Bøye har været Tjener hos mig, er dygtig til sin Gjerning, og har udvist Troskab, Paalidelighed og Ædruelighed, hvorfor jeg anbefaler Ham paa det Bedste. G.W. Kaas, Kammerherre.

Rasmus Bøye har Tjent hos mig som Herskabs Tjener, med Paalidelighed og Dygtighed i sit Fag. J.L. Rosenkrantz, Baronesse.¹⁹

Som det blandt andet fremgår af de citerede anbefalinger, konkluderede mange tidligere arbejdsgivere ikke overraskende, at man rent faktisk kunne anbefale den pågældende kandidat som tjener og ansat og i samme genre, at personen havde udført sin gerning til *“fuldkommen Tilfredshed”*. Nogle sikrede også, at det stod klart, at et ansættelsesforhold var ophørt efter tjenerens eget ønske eller på grund af andre praktiske omstændigheder – og altså ikke på grund af en afskedigelse eller uoverensstemmelse.

Når det gjaldt de anbefalelsesværdige kvalifikationer og egenskaber, var der to topscorere. På andenpladsen kom fremhævelsen af den pågældende tjeners kompetence i faget. Det blev erklæret, at han havde været *“dygtig”*, *“egnede sig vel til Gjerningen”* eller som oftest var *“flink”* til tjenergerningen eller til specifikke dele heraf som borddækning og opvartning.²⁰ På den absolutte førsteplads kom dog den lidt mindre håndgribelige kvalitet – eller dyd – *“Troskab”* flankeret af den beslægtede *“Paalidelighed”*. Disse mærkater blev hæftet på den anbefalede tjener i komplet indforståethed og blev aldrig uddybet eller forklaret i referencerne. Med Hechts beskrivelse og med anden samtidig brug af begrebet i ryggen kan vi dog nok med rimelighed antage, at den tro og pålidelige tjener indtog den undergivnes trofasthed, diskretion, dedikation og pligtopfyldenhed. Og at han ikke alene med sin tid og arbejdskraft tjente sit herskab, men også med en personlig loyalitet.²¹ En anden og igen beslægtet kvalitet, der optrådte ofte i anbefalingerne, var at tjeneren havde vist sig *“villig”* – altså havde udvist god

vilje til at optræde og arbejde på den ønskede måde – hvilket i lighed med troskab og pålidelighed var en kvalitet, der snarere havde at gøre med personlig indstilling til det at indgå i tjenesteforholdets særlige betingelser end med deciderede færdigheder.²² Med en vis hyppighed bragte anbefalingerne også vidnesbyrd om andre træk, der borgede for kandidatens personlige redelighed, herunder at han var ustraffet eller havde “*opført sig sædeligt*”, men alleroftest var det “*Ædruelighed*”, der i denne kategori blev påskønnet og fremhævet.

Der træder altså via anbefalingerne visse mønstre frem i de tidligere arbejdsgiveres udpegning af den gode tjener, men dette er jo ikke nødvendigvis ensbetydende med, at lensgreven og hans forvalter ledte efter de samme kvaliteter, eller at de ikke havde andet eller mere på deres ønskeliste for en ny førstetjener. I nogle tilfælde blev der som nævnt skrevet efter supplerende oplysninger om kandidater. Mellem linjerne på de indkomne svar, der er bevaret i godsarkivet, løftes en flig af sløret for nogle af de forhold, som det lå Bille-Brahe-Selby på sinde at få klarhed over.

Først og fremmest lader det til, at lensgreven var stærkt optaget af varigheden af de forskellige ansøgers ansættelsesforhold og eventuelt pauserne derimellem – måske med den hensigt at detektere ustabilitet, konflikt eller andre uglar i mosen.²³ Enkelte af de arkiverede ansøgninger er påtegnet små regnskaber, som afspejler, at han har talt sammen og forsøgt at fastsætte en tidslinje for den pågældende persons arbejdsliv. Dertil tyder opfølgende tilbagemeldinger fra ansøgerne Anders Godfred Mortensen og Rasmus Bøye på, at de blandt andre forhold netop er blevet bedt om at redegøre for varighed af ansættelser og først og fremmest for, hvorfor arbejdsforhold er ophørt.

Portræt af lensgreve Preben Charles Bille-Brahe-Selby. “Nøjagtighed og Orden var Dyder, Greven satte meget højt, og ogsaa fordrede af sine Funktionærer”, skrev den tidligere undergartner på Hvedholm, Alfred Jensen, i sine erindringer. Lensgreven var engageret i detaljerne i driften af godset og kørte i den forbindelse et tæt parløb med sin godsforvalter. Foto: Privat samling, Løvenholt.

Svares Nei 8/191

Hvedholm 31/12 90

Høvelsen

Høi Kommandør Lehnigreen Bille Brahe
Selby

Medtaget Lovens for Grevskabet Brahesminde
deri Godsefter arvegælden Pålsten som Tæst-
tens hos Høi Lehnigreen og mas jeg hermed
faldet herover de Følgende søge en rettet
til mig, med Hensyn til Tæsttæring, de her
jeg ikk. haft Pålsten hos det er allein fædret som
antager jeg nok et vel. samme indfår det til fædret
stillede jeg er 63. Tomme hos og i Bredde af
et udmærket Helbred, og med et højt og heldes
Optræden og færdigt udnævnt i min Gjæring.
og omtes jeg gjennem ifølge omstændigheder

Brev fra tjener Anders Maigaard Bertelsen den 31. december 1890 som svar på godsforvalter Schaldemoses og lensgreve Bille-Brahe-Selbys uddybende spørgsmål om alt fra helbred til evnerne inden for forsikring. Bertelsen medsendte gode anbefalinger både fra sine tidligere pladser i herskabshuse og fra sin tid som ordonnans i Krigsministeriet. Hverken anbefalinger eller de supplerende oplysninger rakte dog til at få den ledige plads på Hvedholm. Brahesminde Godsarkiv, Rigsarkivet.

Både Rasmus Bøye og tidligere omtalte Anders Maigaard Bertelsen måtte desuden levere supplerende oplysninger om deres fremtoning og højde – den første uden held da det var netop Bøye, som Bille-Brahe-Selby afviste på baggrund af det medsendte portrætfoto. Derudover måtte Bertelsen, der som bekendt var en af de to kandidater, der gik igennem første sortering, oplyse i et brev fra 31. december 1890, som svar på “*de Spørgsmaal som ere stillede til mig*”, at hans helbred var udmærket, at han havde en “*høflig og beskeden Optræden*”, at han desværre ikke havde erfaring med “*Forskæring*”, altså skæring af steg ved bordet, men at han vurderede, at han nok ville kunne “*udføre det tilfredsstillende*”. Alt dette til trods har lensgreven den 8. januar 1891, som besked til forvalter Schaldemose, øverst på Bertelsens brev med fast hånd og blå farve påtegnet: “*Svares Nei*”.²⁴

Rasmus Andersen, der sammen med Bertelsen var med i opløbet, faldt ganske givet på baggrund af den vurdering, som godsforvalter Schaldemose indhentede hos sin kollega godsforvalter Eggers på Orupgaard på Falster:

*I Svar paa æret Brev af 20 Dec. undlader jeg ikke at meddele at Rasmus Andersen har tjent her ½ Aar, men at Hofjægermester Tesdorff udtaler at han er confus, svagelig og efter hans Formening ikke egner sig for en Førstetjenerstilling i et større Herskabshus.*²⁵

Andersen havde medsendt en række af flotte anbefalinger fra andre tjenestesteder, men havde – pinligt nok – i sin ansøgning forklaret den manglende udtalelse fra Orupgaard med, at herskabet så nødtigt ville af med ham, at han ikke havde kunnet få en sådan.²⁶ Lensgreve Bille-Brahe-Selbys fintunede sans for mistænkeligheder havde

dog som nævnt identificeret den “mystiske historie” ved sagen, og heller ikke Andersen blev den nye tjener på Hvedholm.

Afrunding

Herskabstjeneren på 1800-tallets danske herregård var stadig en velkendt figur. Han var en nøgleskikkelse i stuerens liv og arbejde til hverdag og fest og for herskabet, både når de var hjemme og på farten. Han virkede, som de fleste andre i hovedbygningens stab, diskret og usynligt i kulissen med opgaver i husholdningen. I modsætning til de fleste andre af husets ansatte var det imidlertid også ofte hans opgave at træde frem fra skyggen, tage sig statelig ud i uniform og sammen med husets øvrige pragt repræsentere herskabets status og formåen. Tjeneren hørte, i lighed med for eksempel kammerjomfruen, til de ansatte, som bogstaveligt talt kom meget nær herskabsfamilien, deres gæster og deres daglige liv, og som derfor måtte påtage sig en særlig diskretion og loyalitet.

Ansøgningerne og anbefalingerne fra Hvedholm fortæller en mikrohistorie om alt dette. Ansøgerne vidste fra deres tidligere tjenestesteder, at ikke bare erfaring, men også statur og fremtoning havde betydning i gerningen og oplyste gerne herom. Den faglige duelighed var central, når tidligere arbejdsgivere skulle give en tjener en anbefaling med sig. Men det var tegn på en redelig karakter også. Den stabile og ærlige tjener var en god tjener – både anbefalingerne og lensgreve Bille-Brahe-Selbys jagt på slinger i valsen beretter direkte eller indirekte om dette. Sidst men ikke mindst var det de tidligere arbejdsgivere magtpåliggende at fremhæve troskab – en særlig loyalitet i tjenesteforholdet mellem herskab og tjenestefolk – som en anbefalelsesværdig kvalitet på samme niveau som den faglige kunnen hos den gode tjener.

Noter:

- 1 Boeskov 2021.
- 2 Jørgensen 2006, s. 13ff; Boeskov 2021, s. 25.
- 3 Højrup 1982, bind 6, *Tjenerskabet*, s. 127; Andersen og Nielsen 2017, s. 20ff.
- 4 Turner 2001 (1962), s. 152 ff; Hecht 1956, s. 38ff.
- 5 Som for eksempel beskrevet i erindringsmateriale samlet i Nationalmuseets Etnologiske Undersøgelser, og gengivet i Højrup 1982.
- 6 Højrup 1982, bind 6, *Tjenerskabet*, s. 127.
- 7 Hecht 1956, s. 71ff. Historiker Dorte Kook Lyngholm har i forhold til den retlige side af sagen vist, at både lovgivning og retspraksis omkring tyende i Danmark stadig i sidste halvdel af 1800-tallet afspejlede, at tyende var underlagt og afkrævet lydighed i forhold til deres husbond. Lyngholm 2016, s. 27-59.
- 8 Hecht 1956, s. 75.
- 9 Vedrørende familien Bille-Brahe-Selby i perioden 1875-1918. Boeskov 2017, s. 23ff.
- 10 Boeskov 2017, s. 27.
- 11 Rigsarkivet QB009 – Brahesminde godsarkiv, 1889-1915 *Breve fra lensgreven til godsforvalteren samt 1890-1909 Breve til lensgreven fra godsforvalter og skovrider.*
- 12 Arkivalier Online, Folketælling 1890, Svendborg Amt, Horne Herred, Horne Sogn: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=59353#59353,12182897>.
- 13 Henholdsvis Christian Larsen (31 år) og Jørgen Mortensen (26 år).
- 14 Bruun 1942, s. 106.
- 15 *Berlingske Tidende*: Annonce "Herskabstjener", d. 24.11., 27.11. og 2.12. 1890.
- 16 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91.*
- 17 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91.* Ansøgninger fra Anders Maigaard Bertelsen, Rasmus Andersen, Rasmus Bøye og Vilhelm Knudsen.
- 18 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91.* Notat fra lensgreve Bille-Brahe-Selby 12.12.1890.
- 19 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91.* Bilag til R. Bøyes ansøgning.
- 20 Det gjaldt for eksempel P. Bertouch Lehns anbefaling af Anders Mortensen, K.G. Fønnesbechs og B. Rubens anbefalinger af Søren Pedersen, Billes anbefaling af Anders Maigaard Bertelsen, Lerches og C. Deurs anbefalinger af Rasmus Andersen og Kaas' anbefaling af Rasmus Bøye.
- 21 Ordbog over det danske sprog: "tro", "troskab", "paalidelig". Eksempelvis anbefalinger af Anders Godfred Mortensen, anbefalinger af Søren Pedersen, Anders Maigaard Bertelsen, Rasmus Andersen og Rasmus Bøye.
- 22 Ordbog over det danske sprog: "villig".
- 23 En anden faktor kan være det, blandt andet af Hecht udpegede, ideal om lang tjenestetid hos samme herskab som en del af forestillingen om det gode tjenesteforhold. Hecht 1956, s. 81f.

- 24 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91*. Brev fra A. Bertelsen 31.12.1890.
- 25 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91*. Brev fra Godsforvalter Hjalmar Eggers 23.12.1890.
- 26 Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91*. Brev fra Rasmus Andersen 1.12.1890.

Litteratur:

- Andersen, Marie Aaberg og Jytte Møller Nielsen: *Ottilies kogebog*, Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum 2017.
- Boeskov, Signe: *Herregård og herskab. Distinktioner og iscenesættelser på Nørre Vosborg og Hvedholm 1850-1920*, Museum Tusulanums Forlag, København 2017.
- Boeskov, Signe: "Indledning. Tjenestefolk på herregården fra Adelsvældens til folkestyrets første tid", i: Britta Andersen m.fl. (red.): *Herregårdshistorie 17*, Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum 2021.
- Bruun, Agnes: "Erindringer fra Horne Præstegaard", i: *Fynske Årbøger 1942*, s. 101-142.
- Hecht, J. Jean: *The Domestic Servant Class in Eighteenth-Century England*, Routledge & Kegan Paul, London 1956.

Højrup, Ole: *Herregårdsliv*, bind 1-8, Nationalmuseet 1982.

Jørgensen, Anette: *Tyende på østjyske herregårde 1787-1921*, upubliceret rapport, Gammel Estrup Danmarks Herregårdsmuseum 2006.

Lyngholm, Dorte Kook: "Pligten til lydighed – Tjenestefolk og landarbejderes retsstilling på danske herregårde i 1800-tallet", i: *Temp – tidsskrift for historie*, nr. 13, 2016, s. 27-59.

Turner, E.S.: *What the Butler saw. Two hundred and fifty years of the servant problem*, Penguin Books, England 2001 (1962).

Kildemateriale:

Arkivalier Online, Folketælling 1890, Svendborg Amt, Horne Herred, Horne Sogn: <https://www.sa.dk/ao-soegesider/da/billedviser?bsid=59353#59353,12182897>.

Berlingske Tidende: Annonce "Herskabstjener", 24.11., 27.11. og 2.12. 1890. https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis/record/doms_avis_page%3Auuid%3A255901fd-7775-4170-be6a-661af09de8d5. https://www2.statsbiblioteket.dk/mediestream/avis/record/doms_avis_page%3Auuid%3A255901fd-7775-4170-be6a-661af09de8d5.

Ordbog over det danske sprog: diverse opslag: <https://ordnet.dk/ods/>.

Rigsarkivet QB009 – Brahesminde godsarkiv, 1889-1915 *Breve fra lensgreven til godsforvalteren samt 1890-1909 Breve til lensgreven fra godsforvalter og skourider*.

Rigsarkivet, QBoo9 – Brahesminde godsarkiv, 1871-1919 *Ansøgninger om godsfunktionærstillinger, Ansøgninger om Tjenerpladsen 1890-91*.